

MARIA SALMINEN

Eläimet antiikin ihmismaailmassa

Plutarkhos, *Eläinten älykkyydestä ja muita kirjoituksia*. Suom. Tua Korhonen & Liisa Kaski. Gaudeamus, Helsinki 2015. 232 s.

Antiikin ajattelun ihmiskeskeisyyttä ei voi kiistää eikä selitellä. Parhaimmillaan, tai kenties perifeerisimmillään, ihmiskeskeinenkin ajattelu saattoi silti harhautua tai uskaltautua yllättävän pitkälle vieraaseen. Vaikkapa eläinten alueelle. Plutarkhoksen kirjoituksista koottu suomennos *Eläinten älykkyydestä* on kulttuurihistoriallisesti havainnollinen esimerkki pohdinnan ulottuvaisesta harhailusta ihmisten ja eläinten asioiden rajamailla.

Plutarkhos (n. 46–120 jaa.) oli hellenistinen ajattelija, oppinut Kreikan klassisen kauden ihailija ja moraali-keskeinen platonilaisfilosofi. Hän oli syntyperältään kreikkalainen ja kirjoitti kreikaksi, mutta provinssilaisena hänellä oli myös Rooman kansalaisuus. Tunnetuin hänen teoksistaan lienee mainio historiakerromusteos *Kuuluisien miesten elämäkertoja*, jossa hän esittää rinnastettuja tarinoita kreikkalaisten ja roomalaisten suurmiesten elämästä paatoksellisesti ja korkeaan tyyliin.

Eläinten älykkyydestä ei ole Plutarkhoksen itsensä kokoama teos, eikä eläinteema vaikuta olleen hänelle erityisen keskeinen. Kokoelmassa on kuitenkin samaa henkeä, vetävyyttä, lennokkuutta ja tyyliä kuin *Elämäkertoissa*. Toisaalta *Elämäkertoissa* Plutarkhos tekee oman näkemyksensä selväksi, kun taas *Eläinten älykkyydestä* jättää hänen kantansa avoimeksi.

tuksena, jossa vastustajana ei ole ihminen vaan järjetön eläin. Sen sijaan Autobuloksen mielestä metsästys on tarpeetonta, verenhimoista ja kunniantonta väkivaltaa järjellisiä luontokappaleita kohtaan. Se saattaa ihmiselle olla harjoitusta ja leikkiä, mutta eläimille kärsimys ja kuolema on totisinta totta.

Lisäksi Autobuloksen mukaan metsästys on vahingoksi myös sitä harjoitaville: hovin vuoksi metsästäessään ihmiset raaistuvat ja oppivat tunteettomiksi, kuten Ateenan kolmenkymmenen tyrannin kaudella (tai kenties tuon ajan Roomassa). Toisaalta Autobulos näyttää

hyväksyvän eläinten hyödyntämisen silloin, kun niitä kohdellaan osana kodin yhteisöä (*oikos*), joka kreikkalaisessa ajattelussa oli kiinteä ja keskeinen perusta oikeuksille ja velvollisuuksille. Ihmisen ja eläimen oikeudenmukaisen suhteen luonne riippuu siitä, ovatko eläimet (ihmisnäkökulmasta) järjellisiä olioita vai eivät.

Metsästys, kalastus ja eläinten oikeus

Kirja koostuu kolmesta kirjoituksesta. ”Eläinten älykkyydestä” kysyy metsästyksen ja eläinten hyödyntämisen oikeutusta, ”Gryllos” vertailee ihmisen ja eläimen elämää ja hyveitä ja ”Pitopuheita” alkaa hupaisalla pohdinnalla siitä, mitkä eläimet ovat parhaita lisukkeita pitopöydässä. Kaikissa päädytään pohtimaan, millainen on ihmisen oikeudenmukainen suhde eläimiin ja mitä oikeudenmukaisuus eläimistä puhuttaessa merkitsee.

Nimitekstissä sivutaan platonilaista filosofiaa, Empedoklesta, pythagoralaisuutta, stoalaisuutta, epikurolaisuutta, kynnikkoja, Aristotelesta ja jopa Herakleitosta. Se on kirjoitettu tyylikkäästi platonilaisen dialogin muotoon. Kirjoituksessa argumentoivat Plutarkhoksen isä Autobulos, tämän ystävä Soklaros, urheilumetsästäjänuurukainen Aristotimos ja kalastaja Faidimos.

Dialogin lähtökohtana on, että Soklaros pitää urheilumetsästyksen eräänlaisena kunniaakkaana taisteluharjoit-

Onko tolkkua?

Stoalaista ajattelutapaa noudattaen Soklaros väittää, että eläimellä ei voi olla järkeä, koska se ei voi olla hyveellinen, mikä taas on järjellisuuden päämäärä. Niinpä eläimet eivät kuulu moraalin piiriin, eikä niitä tarvitse ottaa huomioon tuntevina, ajattelevina ja harkitsevina olioina, vaikka niiden toiminnassa johdonmukaisuutta olisikin.

Autobulos puolestaan argumentoi, että vaikka eläinten rationaaliset kyvyt ovat heikompia kuin ihmisen, se ei tarkoita järjen täydellistä puuttumista – onhan ihmisissäkin enemmän ja vähemmän älykkäitä ja järjellisiä yksilöitä. Sama pätee myös hyveellisyyteen, harkintaan ja tuntemiseen.

Autobuloksen mukaan eläinten käyttäytyminen osoittaa, että niillä on omat tapansa olla hyveellinen (tai paheellinen), harkita, haluta ja tuntea. Samaa todistavat Soklarokselle myös Aristotimos ja Faidimosin puheet, joissa ylistetään metsästettyjen ja kalastettujen eläinten

nokkeluutta ja taitoja. Eläinten toiminnan mielekkyys ja päämäärähakuisuus ei näin voi olla sattumaa tai lumetta.

Eläinhyveet ja ihmisten asiat

Selitysosiossa kääntäjät samastavat ”Eläinten älykkyydestä” -dialogin Autobuloksen yksioikoisesti Plutarkhokseen. Seuraavissa teksteissä ei kuitenkaan ole niin selvää, millä kannalla Plutarkhos itse on ja mikä on kirjoitusten tavoite. ”Gryllos”-dialogissa Odysseus on Kirken saarella ja pyytää tätä palauttamaan sioiksi muutetun miehistönsä takaisin ihmisiksi. Kirke kehottaa Odysseusta kysymään eläinmiehistön omaa mielipidettä, ja Odysseus saa keskustelukumppanikseen Gryllokseksi kutsutun sian.

Grylloksen mielestä elämä eläimenä on ehdottomasti parempaa ja arvokkaampaa kuin ihmiselämä. Keskeisenä erona ovat hyveet, jotka Grylloksen mukaan ovat eläimille luontaisia ja välittömiä. Ihminen taitoineen ja älyineen sen sijaan joutuu ponnistelemaan hyveellisyttensä eteen.

Inhimillinen älykkyys alkaakin näyttäytyä moraalisen rappion syynä: ihmisjärki mutkistaa eläinelämän yksinkertaisuuden ja saa ihmisen haluamaan itselleen tarpeettomia tai jopa vahingollisia asioita. Koska Plutarkhoksen ajattelussa hyveellisyys on järjellisyden päämäärä, Grylloksen näkökulmasta ihminen on siis pohjimmiltaan eläintä järjettömämpi.

Mutta vähitellen ihminenkin alkaa haistaa juuston. ”Eläinten älykkyydestä” käsitteli todellakin eläimiä ja eläinten kanssa olemista, mutta ”Grylloksessa” asian laita lienee toinen. Grylloksen argumenttien sisäiset ristiriidat vihjaavat, että kysymys ei lopulta ole eläinten asioista. Gryllos näyttää väittävän, että eläimet ovat ihmisiä korkeampia olioita, vapaita orjuudesta ja jumalista. Kuitenkin se perustaa argumenttinsa täsmälleen vastakkaiseen oletukseen:

”Haluat varmaankin kuulla tapauksia kohtuudesta, koska [...] arvelet itsekkin antaneesi todisten itsehillinnästä kieltäytyessäsi lemменleikeistä Kirken kanssa. Mutta jälkimmäisen kaltaisessa itsehillinnässä sinä et ole eläimiä parempi esimerkki, koska eivät nekään pariudu itseään *parempien* kanssa, vaan tavoittelevat nautintoa ja lempeä lajikumppaneidensa kanssa. Kuten esimerkiksi Egyptin mendesialainen vuohi, joka suljettiin huoneeseen monien kauniiden naisten kanssa: se ei halunnut olla naisten kanssa yhteydessä, vaan oli paljon kiinnostuneempi kutuista. Niinpä ei ole mikään ihme, että sinäkin tyydyt sellaiseen rakkauteen, joka on sinulle sopivaa, etkä halua, koska olet ihminen, maata jumalattaren kanssa.” (104)

Gryllos tulee otaksuneeksi, että ihminen sittenkin on eläintä parempi kuten jumalatar on ihmistä parempi. Sama lipsahdus toistuu, kun Gryllos syyttää ihmisiä luonnottomasta, alhaisesta ja saastaisesta himokkuudesta näiden sekaantuessa eläimiin.

Loogisten ristiriitojen vuoksi Gryllostä tuskin voi pitää Plutarkhoksen aitona äänitorvena. Dialogia onkin

luettu menippolaisena satiirina, jossa puhuja on epäluotettava. Täydentävä tulkinta voisi olla, että eläinten hyveitten sijaan Plutarkhoksen varsinaisena maalitauluna on hellenistisen, rappeutuneena pidetyn Kreikan ja sitä hallinnoivan Rooman ihmisten paheellisuus: jopa eläimet ovat aikalaisihmisiä hyveellisempiä. Kenties syystäkin Plutarkhos tunnetaan rankkana moralistina.

Koti, eläimet ja oikeudenmukaisuus

”Pitopuheita” on tekstilajiltaan hybridinen kuvaus ja se-
lostus eräissä illanistujaisissa käydyistä keskusteluista. Aluksi osallistujat miettivät, mikä pitopöydän runsaista lisukkeista on paras ja olennaisin ja miksi mitään eläintä syödään tai ei syödä.

Lopulta joudutaan jälleen kysymään, miten eläimiin viime kädessä pitäisi suhtautua: Ovatko ne ihmiskulttuurille välttämättömiä, jumalten tarjoamia välineitä, jotka on annettu ihmisen taidoillaan hyödynnettäväksi kuten maa? Ovatko ne jotain myös itsessään?

Eräs ”Pitopuheiden” ajatus on, että kotieläinten lisäksi muutkin eläimet kuuluvat ihmisen *oikokseen*, elinpiiriin, ja siten myös ne ovat tavallaan moraalin piirissä. Huonosti käyttäytyvää eläintä moititaan, joten sen myönnetään olevan omatahtoinen, vastuullinen olento. Kanssaeläjänä eläimellä on oikeus olla oman ominaislaatusensa mukaan, ja tällöin eläinten välineellinen kohtelu tai teurastaminen silkan nautinnonhalun tai hovin vuoksi ei ole oikeudenmukaista.

Hellenistiset eläinoikeudet

Kirjan suomennos on elävää kieltä ja tekee epäilemättä oikeutta alkutekstien tyylille. Viitteitä, selityksiä, johdatuksia ja taustoituksia on tarpeeksi. Kunhan ne viitsii lukea, saa takuulla tekstin ymmärtämiseen riittävät ja sitä syventävät pohjatiedot. Toisaalta taustoittavien tekstien runsaus tekee kirjasta ainakin ensilukemalla hiukan sekavan.

Plutarkhoksen oma näkökulma eläinten oikeuksiin jää lopulta koeteltavaksi, ja hyvä niin. Onhan dialogiperinteessä jo Platonista alkaen ollut ilmeistä, että puhuvan hahmon argumenteista ja näkemyksistä osa voi olla päteviä ja osa puutteellisia. Lukijalla on oikeus (ja tulkinallinen velvollisuus) punnita sanottua.

Anekdoottivetoinen *Eläinten älykkyydestä* ei ole ensisijaisesti filosofinen teos. Ennemmin siitä voi nauttia aatehistoriallisena helmenä ja henkevästi laadittuna, viihdyttävänä pohdintana. Ajatuksia kirja herättää, mutta nykyiseen eläinoikeuskeskusteluun osallistujaksi siitä ei suoranaisesti ole.

Tätä ei pidä katsoa kirjan puutteeksi. Plutarkhoksen tekstit ovat ajallisesti ja kulttuurisesti kaukana meistä, ja niihin sisältyy monenlaista vierasta ainesta ja näkökulmaa. Plutarkhokselle ei tule edes mieleen esittää ajattelemansa eläimiä muutoin kuin ihmisiin verraten. Kuitenkin juuri etäisyytensä ansiosta tekstit antavat mahdollisuuden purkaa ja arvioida eläinten merkitystä ihmisten maailmassa.